

A roma nép intézményes státus az Európai Unióban*

Preambulum

A roma nép több mint hat évszázada Európa szerves alkotórésze, és a mai napig emberi, művészi, gazdasági, katonai és morális tekintetben annak részét képezi, melyről gyakran megfélelkezünk. Így, a XXI. század kezdetén, az elmúlt századok örökségére (történeti fejlődés, üldöztetés, tudományos felfedezések stb.) és az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatára támaszkodva – explicit módon egyetemesnek elismert jogok –, e nép is helyet kíván magának az Európai Unióban, beilleszkedve a társadalmi integráció, a jogok egyenlősége, a kirekesztés visszautasítása, és az Európában jelenlévő identitások és struktúrák felé való kölcsönös tisztelet felé haladó, határozott fejlődést mutató dinamikába. Ezért lenne fontos, hogy ezt az intézményes státus-tervezetet (erkölcsi állásfoglalást) elfogadja az EU, annak tagállamai és a csatlakozásra váró államok, és tekintetbe vegyék az itt bemutatott alapelveket, szándékokat és tennivalókat, hogy behatóbban vizsgálhassák meg a romák helyzetét jogi viszonylatban.

Első rész: alapelvek

fejezet – Definíciók

1.§ – Nemzeti identitások Európában

Az EU tagállamainak teljes területén elismeri a különféle nemzeti identitások jelenlétét, melyek összefonódnak és kölcsönösen gazdagítják egymást.

- a) Az Unióban jelen van a 15 nemzetállamnak megfelelő 15 identitás, melyekhez azok polgárai nem csak adminisztratív, de érzelmi, kulturális és szellemi tekintetben is tartoznak.
- b) Létezik bizonyos számú más identitás, melyek nem szoríthatóak szigorúan az államhatárok közé, és amelyekhez azok polgárai elsősorban érzelmi, kulturális és szellemi tekintetben tartoznak; néhány tagállamban ezen kívül ezek a közösségek adminisztratív tekintetben is jelen vannak (autonóm közösségek, nemzetiségek stb.).
- c) Ezek között az államhatárok közé nem szorítható identitások között van néhány, amely saját területtel rendelkezik (a szóban forgó személyek jelentős részét, sőt, többségét alkotják egy több településből álló régió teljes népességének), mások pedig saját területtel nem rendelkeznek (azaz az érintett identitáshoz tartozó népesség által jelentős százalékban lakott terület nem haladja meg egy település határait).
- d) A területtel nem rendelkező identitásokhoz tartozó népesség bizonyos hányada részben vándorélet él, bizonyos hányada viszont letelepedett.

2.§ – Állampolgárok és lakosok

A nemzetállamok egyazon adminisztrációs rendszerbe és egyazon anyagi és erkölcsi érdekközösségbe foglalják nem csak saját polgáraikat (akiket állampolgárnak neveznek), hanem az ott élőket is, akik szoros kapcsolatban állnak az állampolgárokkal mind társadalmi, mind szakmai tevékenységük által.

* 2001. decemberi változat

3.§ – Nemzeti identitások és anyanemzet

Egy-egy tagállam magvát képező nemzetek tagjainak esetében (ez leggyakrabban a népesség többsége) a tagállam nemzeti identitása megegyezik az állam magvát képező népcsoport identitásával. Abban az esetben, ha egy állam több nemzet szövetségéből jött létre, a különféle identitások részben különböznek az államszövetség identitásától anélkül, hogy bármelyikük teljesen megegyezne azzal, mindeközben az anyagi és erkölcsi érdekközösséget tartva szem előtt.

4.§ – A nemzetiségek közötti harmónia

Normalizált viszonyok mellett és kiegyensúlyozott politikai közegben nincs érdekellentét a nemzetállam és a különféle nemzeti identitások között, melyek képviseltetik magukat a nemzetállamban; működik azonban bizonyos összetartás és komplementaritás. Ez a szituáció csak a nemzetállam arra hivatott képviselőinek és a különféle nemzeti identitások képviselőinek őszinte és ésszerű párbeszéde alapján valósítható meg. Mindez érvényes úgy a területtel rendelkező, mint a területtel nem rendelkező (részben vagy egészen letelepedett) nemzeti identitásokra. Egy nemzetpolitika megalapozottsága, igazságossága és demokratikussága a nemzetiségi összetevők harmóniáján, illetve a köztük adódó (nyílt vagy rejtett) konfliktusok hiányán mérhető le.

2. fejezet – Roma nemzeti identitás

1.§ – Területtel nem rendelkező nemzeti identitások

Az EU tagállamainak teljes területén elismeri különféle területtel nem rendelkező identitások jelenlétét. Számszerűen ennek legjelentősebb képviselője a roma, sinto és kalo népesség, akik mindannyian indiai származásúak; de léteznek más identitások is.

- a) Vannak, akik emberemlékezet óta tartózkodnak Európa földjén, s így európai származásúnak tartják őket (az ír származású “travellerek”, a valószínűsíthetőleg germán származású “jenisek”, a román származású, Görögországban élő “gurbeciek”, a Magyarországon, Szlovákiában és Horvátországban élő “beások”, az Albániában, Makedoniában és Görögországban élő “balkano-egyiptomiak”, a Spanyolországban élő “mercserók”, a Dél-Olaszországban élő “camminantik” stb.).
- b) Vannak, akik többé-kevésbé rövid ideje vándoroltak be Európába, ilyenek a nyugati-örmények, a berberok (kabilok), a zsidók (jiddis, illetve ladino nyelvűek) stb. Ide kell sorolnunk a Maghreb-országokból érkezett arab, illetve a Maluku-szigetéről érkezett bevándorlókat, bizonyos más csoportokat, amelyek tagjai több generáció óta élnek a tagállamok területén (bármi volt is az országok akkori területe). Némelyikük rendelkezik történelmi vagy jelenlegi, Európán kívüli származási területtel, némelyikük nem.

2.§ – Területtel nem rendelkező új nemzeti identitások belépése az EU-ba

Új tagállamok felvétele esetén az EU-nak számolnia kell azzal, hogy bizonyos országok területtel rendelkező illetve nem rendelkező, új nemzeti identitásokat hoznak magukkal a változatos európai nemzetiségi palettára. Ez utóbbiak között számon kell tartani a beás cigányokat (Magyarországon, Horvátországban és Szlovákiában), a “rudarokat” (Romániában és Bulgáriában), az “askalikat” vagy “balkano-egyiptomiakat” és a Balkán déli részén élő “arománokat”.

3.§ – A “cigány/Zigeuner” és “Gypsy” fogalmak

A történelem folyamán a “cigány/Zigeuner”, “Gypsy” és hasonló szavakat a pontosság igénye nélkül használták az egyszerű emberek a különböző országokban, teljesen különböző származású, egymással semmiféle kapcsolatban nem álló népcsoportok (vallási szekták,

némely roma csoportok, nomád közösségek, letelepedett közösségek, rablóbandák, egyszerű vándorok stb.) megnevezéseként. Ezeket a szavakat, melyek nem fednek semmiféle valós nemzetiséget és/vagy etnikumot, és melyek számos nyelvben bántó hangsúlyt kaptak, száműzni kell a politikai szókincsből. Amikor esetlegesen szándékosan becsmérlő hangsúllyal használják ezeket, rasszista kijelentéseknek minősülnek.

4.§ – A “roma nemzet”, ahogyan önmagát meghatározza

A roma, sinto és kalo népesség összességét a Roma Nemzetközi Unió 5. Konferenciája (2000. július, Prága) úgy definiálta, mint “területtel nem rendelkező, területi igényeket nem támaztó roma nemzet”. A roma nemzet elhatárolja magát a “cigány”, “gypsy” és más hasonló jelzőktől, mind a maga, mind bármely más identitás nevében, hacsak valamely népcsoport nem kíván azonosulni azokkal.

A roma identitás meghatározására nincsenek definíciós kritériumok, csak egy sor ismertetőjegy, melyek közül a legjelentősebbek a következők:

- a) közös észak-indiai gyökerek; valójában a legújabb felfedezések (a Kitab al-Yamini, Al-‘Utbi, XI. századi krónikás kézírata, mely nem olyan régóta hozzáférhető) nagy valószínűséggel engednek következtetni arra, hogy Észak-India az első évezred vége felé kulturális és szellemi fővárosa, Kannauj volt a roma nemzet bölcsője, az exodus dátuma pedig 409. H sában 8. napja (1018. december 20.). Eszerint a szöveg szerint Kannauj 53000 lakosát, főleg előkelőségeket, művészeket és mesterembereket Mahmud Ghaznavi szultán Khorasszanba száműzte, mielőtt a Bizánci császárságba, illetve a Balkánra jutottak volna.;
- b) közös romani nyelv, vagy ténylegesen hagyományos nyelvhasználatban, vagy az ősök nyelvhasználatának tiszteletben tartásával. Ez az észak-indiai nyelvcsaládhoz tartozó nyelv tartalmaz a Khorasszan-beli tartózkodás alatt bekerült perzsa, a bizánci császárságban való tartózkodás alatt szerzett görög és örmény, és különböző európai nyelvekből átvett elemeket. Az európai nyelvekből való átvételek ellenére (melyek kis számúak, viszont szembetűnőek, így hamisan dialektális elhajlás benyomását keltik) a romani egy és ugyanazon nyelv, melynek egysége figyelemreméltó, még ha bizonyos csoportok részben vagy egészben el is hanyagolják azt a mindennapi nyelvhasználatban;
- c) jelentős számú bizánci és balkáni, kulturális és nyelvi tényező, melyek által a Balkán a roma nemzet második bölcsőjének tekintendő, ahonnan is a romák Európába, illetve annak határain túlra elindultak;
- d) bizonyos közös eszmei és emberi értékek, melyek több dokumentumban kifejtésre kerültek (különös tekintettel a “caen-i deklarációra”, 1994, melyet részben tartalmaz a melléklet), és melyek a valóban csodálatraméltó és építő roma hagyományokhoz ragaszkodó romák számára hivatkozási alapul szolgálnak;
- e) változó mértékű integráció az európai roma családok közösségébe vérségi és/vagy házassági alapon;
- f) s végül, az egy roma nemzethez való tartozás tudatos és büszke vállalása, bárhogy is nevezzék őket a helyi szóhasználatban a közösségen kívül állók, s amely elnevezések közül hagyományosan a legelterjedtebb a “gazo”, illetve nőnemben a “gazi”.

5.§ – A “roma nemzet”, ahogyan nem határozza meg önmagát

Az eddigiekkel szemben, a roma nemzet nem azonosul a történelem által ráaggatott különféle minősítésekkel, mint pl. az alapvetően nomád életforma, bőrszín, külső, foglalkozás, vallás stb. alapján való megkülönböztethetőség; még kevésbé fogadja el a törökök kémnője, jósnő, bűnöző, felelőtlen, tudatlan és hasonló jelzőket, melyek vagy nyíltan rasszisták, vagy hamis paternalista értékeket mutatnak.

6.§ – A “roma nemzet” az EU-ban

- a) Az EU tagállamainak teljes területén elismeri a területtel nem rendelkező roma nemzet jelenlétét, mely nemzet a jelen erkölcsi állásfoglalásban kifejtett keretek között definiálandó. Következésképpen, az EU a területén élő roma nemzetet Európa egyik alkotó, a többi Uniós nemzettel egyenrangú nemzetnek tekinti, függetlenül az állami és területi kérdésektől.
- b) Az EU elismeri, hogy a történelem során a roma nemzet számos (aktív és passzív) üldöztetésnek esett áldozatául, s napjainkban is még a nyílt vagy rejtett cigánygyűlölet megnyilvánulásainak célpontja; továbbá, hogy minden politikai lépésnek számolnia kell a roma nemzetet, némely tragikus módon kirekesztett illetve nyomorúságba hajszolt csoportokat sújtó sokszázados diszkrimináció jelen következményeivel.
- c) Az EU elismeri, hogy a történelmi körülmények következményeképp kirekesztésbe hajszolt roma csoportoktól eltekintve – akik, sajnálatos módon, mindig is a roma nemzetet ezekre a csoportokra leszűkíteni kívánók szelektív látásmódjának középpontjában álltak -, a roma nemzet döntő többsége az európai népesség élő, egészséges, eredeti, érdemes részét képezi, s évszázadok óta közreműködik az európai szellem fejlődésében.

7.§ – A roma, sinto és kalo fogalmak

A roma nemzet, ahogy azt a 4.§-ban definiáltuk, mindenekelőtt a következő, egymással szoros rokoni kapcsolatban álló, de az európai történelem és a következtében kialakuló szóhasználat által megkülönböztetett népekből áll:

- a) az ún. roma nép az európai kontinens gyakorlatilag teljes területén jelen van, elsősorban a közép- és kelet-európai országokban, valamint a Balkán-félszigeten telepedett le több évszázaddal ezelőtt, ahol is ma majdnem mindannyian állampolgárok (számuk közel áll a 10 millióhoz);
- b) a sinto nép, helyi szóhasználatban manus, német nyelvű területeken telepedett le, miután a középkorban levált a közös roma törzsről. Európa számos országában jelen van (számuk több százezerre tehető). Meg kell jegyeznünk, hogy a sinto szó eredetileg általánosabb értelemmel bírt, de a történelem menetével párhuzamosan változva a mai napra csak az ezen a néven ismert népcsoportot jelöli;
- c) a kalo nép, ismertebb spanyol nevén “gitanos”, és leszármazottaik nagyon korán váltak le a közös roma törzsről. Több évszázadon keresztül éltek az Ibériai-félszigeten, ahol a különösen kegyetlen üldöztetések a romani nyelv “elfelejtéséhez” vezettek (kb. 1 millióan vannak – ezek a számok nem foglalják magukba a más kontinenseken, főleg Észak- és Dél-Amerikában élő roma, sinto és kalo népcsoportokat).

8.§ – Kölcsönös felelősség- és kötelezettségvállalás

- a) Az a tény, hogy a roma nép a 4., és nem az 5.§-ban leírtak szerint határozza meg magát, nem jelenti azt, hogy teljesen elutasít mindennemű szolidaritást az 5.§-ban említett személyekkel, illetve népcsoportokkal. Azaz, kötelességének érzi határozottan fellépni az európai társadalom egységének javításáért abban a meggyőződésben, hogy a romák életkörülményeinek javítása kivitelezhetetlen az európai társadalom egységének javítása nélkül, s az európai életminőség javítása elképzelhetetlen annak minden szegmensének javítása nélkül, különös tekintettel itt a romákra, illetve más területtel nem rendelkező nemzetekre.
- b) következképpen, a roma nemzet elvi és gyakorlati felelősség- és kötelezettségvállalásának ad hangot az EU minden nemzetének életminőség-javításában, tekintet nélkül az államhatárookra; mindeközben hangsúlyozza a legsebezhetőbb nemzetekkel, azaz a területtel nem rendelkező, illetve hátrányos helyzetben, szociális nyomorban élő nemzetekkel való szolidaritását.

3. fejezet – Az összetett identitás fogalma

1.§ – Komplex és flexibilis egyéni identitás

- a) Az EU hangsúlyozza azt a tényt, hogy egy állampolgár nem kizárólagos identitása a nemzeti és etnikai identitás, hanem az állampolgári hovatartozás egy nagyon is összetett, egyéni és kollektív identitásokból felépülő mechanizmus része, amely meghatározza az állampolgár személyiségét, illetve helyét a társadalomban.
- b) Másrészt, semminemű identitás (nemzeti, szakmai, politikai, vallási, kulturális, családi, szexuális, generációs, regionális stb.) nem megváltoztathatatlan és végleges; ellenkezőleg, az identitás állandó újrafogalmazás tárgya egy állampolgár életében, s ez olykor konfliktusokat és/vagy ellentmondásokat is maga után vonhat. Csak ilyen módon lehetséges a megfelelően rugalmas beilleszkedés egy flexibilis és nyitott társadalomba.
- c) Az identitás meglehetősen kényes és bizalmas kérdés, ami – bár kollektív referenciákon alapszik (pl. családi, regionális) – legfelső fokon az állampolgár szabad akaratától függ. Senki sem kényszeríthet rá egy állampolgárra, illetve tagadtathat meg vele egy adott identitást, beleértve a nemzeti identitást, amennyiben az állampolgár ahhoz tartozónak vallja magát.
- d) Bár az identitás, így a nemzeti identitás is, egyéni, az állampolgárnak természetesen kollektív jogokat ad, illetve kötelezettségeket ró rá, mindennemű kivételezés nélkül.

2.§ – A komplex és flexibilis nemzeti identitások

- a) A nemzeti identitás is összetett: valójában a fent említett két szinten túl (egy nemzetállamhoz és esetlegesen egy államhatárhoz nem megfelelő hovatartozás) minden állampolgár más szintekkel is azonosul, lehet az egy kerület, falu, megye, vagy Európa, sőt, a világ, de más, nem feltétlenül földrajzilag meghatározott szintek is.
- b) Az ezekhez a szintekhez való illeszkedés, a szintek rangsorolása is rugalmas, s akár idővel változhat az állampolgár róluk alkotott felfogása is.
- c) Nincs olyan európai, aki egyetlen nemzeti identitás letéteményese lenne, hiszen a bizonyos szintek és nemzeti identitások közötti érintkezés elkerülhetetlen, nem pusztán azért, hogy bármely egyén gyakorlatilag szisztematikusan valamely fent említett szinthez tartozik, hanem a különböző életutak következményeképpen is: vegyes házasságból született gyermekek (törvényesek vagy sem), az eredetitől eltérő, multikulturális közegben élő személyek, a közeg felborulása, megváltoztatása, más közegek látogatása, csoporton kívüli házasság, a helyi népesség megváltoztatása stb. eseteiben. Az identitás ilyen módon való összetettsége egyre növekszik az európai társadalom fejlődésével, s az abból következő keveredéssel.
- d) Az egyéni identitás ilyen összetettségének felismerése és értékelése igen fontos, mindeközben elkerülendő az összetettség mértékének rangsorolása. Mindemellett azt is fel kell ismerni, hogy ezek az identitások akkor kompatibilisek, ha a kölcsönös tiszteletben tartás és a demokrácia perspektívájában értelmezzük őket, következésképpen egy hathatós demokratikus és multikulturális politika célja mind egyéni, mind közösségi szinten a különféle identitások artikulációjának megkönnyítése kell legyen.
- e) A fentiek értelmében nem léteznek más közösségektől elhatárolt, elzárt, teljesen elszigetelt, illetve izolált közösségek a bemutatott folytonosságnak köszönhetően. Minden olyan állítás, amely egy ilyen izolált közösség létezésére vonatkozik, csak a fantázia ártalmas játéka, ami bizonyos történelmi körülmények között egyenesen büntetendő. Hasonlóképpen minden olyan állítás, ami egy közösség tisztaságára vonatkozik, illetve annak bizonyításának szándéka politikai hazugságnak minősül. Valójában minden közösség szoros folytonossági- és cserekapcsolatban áll egymással, nem pusztán a köztük

hidat képező egyének által, hanem a minden szinten végbemenő társadalmi interakciókon (összetartás vagy konfliktusok) keresztül is, amelyek napról napra közelebb hozzák őket egymáshoz. A “közösség” fogalmát csak a valóságban is létező, nyitott, állandóan fejlődő társadalmi közösségekre használhatjuk igazán.

3.§ – Ismeretelméleti sokszínűség

Általánosan elismert tény, hogy az életerő egyik meghatározó tényezője a sokszínűség. Az ökológiai rendszerekben ezt a sokszínűséget “biológiai sokszínűségnek” nevezik, amikor pedig az élet realitásainak gazdag kulturális megközelítéséről beszélünk, “ismeretelméleti sokszínűségnek” nevezzük azt. Ez a gazdagság a különböző kulturális rendszerek (“bölcseletek”) együttélésének és interakciójának következménye, amely lehetővé teszi az egyén és a társadalom problémáinak megoldására szolgáló mentális kompetencia megsokszorozását. Az ismeretelméleti sokszínűség egyik alapeleme a nyelvi sokszínűség, ami akkor képvisel igazi értéket, amennyiben megalapozza, megőrzi, táplálja és kifejezésre juttatja az ismeretelméleti sokszínűséget.

4.§ – A kulturális rendszerek összehatása és összeütközése

- a) Alkotóelemeik összességét tekintve nem minden, az (egyéni és társadalmi) emberi lét harmóniájára vonatkozó kulturális rendszer és megközelítés azonos mértékben helytálló, főleg, ha bizonyos elemeik szembehelyezkednek az explicit módon egyetemesnek elismert emberi jogokkal, illetve az alapvető szabadságjogokkal. Vannak továbbá helyzetek, amikor is a különböző kulturális rendszerek egymásnak ellentmondó, sőt, egymással összeütköző válaszokat adnak bizonyos kérdésekre. Ez a probléma nem a politikai döntések hatáskörébe tartozik, hanem szélesebb átgondolást kíván, ami szintén hozzájárul e folyamatosan alakuló és tökéletesedő rendszerek kölcsönös gazdagodásához.
- b) E tekintetben lényeges minden kulturális rendszer tökéletesíthetőségének elismerése, beleértve a roma kultúrát, s annak különféle változatait is, ahogyan azt a leuveni dokumentum bemutatja (Pavee Point et Conseil de l’Europe, 1998, 26. §).

Második rész: szándékok és tennivalók

4. fejezet – Állampolgárság

Az EU megállapította, hogy némely tagország közvetlen vagy közvetett módon, nyíltan vagy bújtatottan, adminisztratív vagy félhivatalos úton megtagadja az állampolgárságot a roma nemzetiségű lakosoktól, akik családjai több esetben akár évszázadok óta élnek az ország területén (pl. Görögországban Ficira és Bacora). Az EU megköveteli tagállamaitól, hogy egy éven belül vessenek véget ennek a nyilvánvaló méltánytalanságnak, és adják meg a szóban forgó személyeknek a lakhelyüknek megfelelő ország állampolgárságát, s ezáltal fogadják be őket abba a közösségbe, ahol az intézkedés végrehajtásának időpontjában tartózkodnak. A két szülő egyikének az állam területén igazolt születési helye elégséges kritériuma kell legyen az állampolgárság jóváhagyásának, ami csökkenthetné a hontalanság ilyen eseteinek előfordulását.

5. fejezet – Nevelés és kutatás

1.§ – A kölcsönös megismerésre és tiszteletre való nevelés

Amennyiben elfogadjuk, hogy a romák és más nemzetiségek kapcsolatának problémái egymás kölcsönös ismeretének hiányából, sőt, egymás megvetéséből fakadnak, szükségessé válik egy olyan politika kidolgozása, amely hangsúlyozza a roma kultúra minden formájának

értékként való kezelését más népeknél, s ugyanúgy a különböző gazo kultúrák megbecsülését a romák között a következőképpen:

- a) az enciklopédiák, szótárak illetve egyéb didaktikai segédanyagok, beleértve az internetoldalakat és CD-romokat, a roma nemzetre vonatkozó szócikkeinek rendezése és frissítése; ennek a munkának komoly és megalapozott forrásokra kell támaszkodnia, nem pedig hangzatos és pusztán érzelmileg megalapozott anekdotákra;
- b) a roma nép az európai szellem fejlődésében való közreműködését bemutató anyagrészek beiktatása a tananyagba illetve az azt kiegészítő tankönyvekbe; amennyiben megoldható, fontos lenne a tananyag részeként, nem pedig mellékletként tárgyalni ezeket az anyagokat; itt is az a) pontban leírt kritériumok igényességével kell eljárni;
- c) az előző két pont céljainak megfelelő szándékok megvalósításához a tömegoktatás eszközeinek, azaz a médiumoknak hasonlóan igényes felhasználása; hasznos lehet esetenként a paródia, az ironia és némi szarkazmus beiktatása a cigánygyűlölet leküzdésének érdekében. Természetesen ezekben az anyagokban nem egy idealizált kép kialakítása a cél a roma nemzetről, hanem az aktuális helyzet kialakulásához vezető különféle történelmi, társadalmi, kulturális és pszichológiai mechanizmusok közhelyek nélküli bemutatása, mind pozitív, mind negatív vonatkozásaikban. Cél továbbá az állampolgárok szellemi felkészítése a romák és más népek közötti mindennemű kapcsolatok folyamatos javításáért való küzdelemre. Helyénvaló lenne ezekben a közreadott anyagokban hangsúlyozni a 3. fejezetben bemutatott szempontokat;
- d) ugyancsak fontos bemutatni a romáknak a különféle gazo kultúrák értékeit és tapasztalatait, elkerülendő azok lebecsülését és elvetését, s a jobb kölcsönös megértést kialakítandó, amely a vizsgált közösségek európai érzületének mélyén lakozó kölcsönös tisztelet valós kialakításához vezethetne.

2.§ – A roma ifjúság specifikus nevelése

Kategorikusan cáfolva minden formáját azon állításnak, miszerint a tudatlanság a hagyomány része, az EU felvállalja az oktatás különféle módozatainak kidolgozását, melyek alkalmasak lehetnek polgárainak nevelésére, különös tekintettel a roma ifjúságra, hogy segítséget nyújtson mind az ősök által áthagyományozott roma kulturális örökség befogadásához (tudván, hogy az aktuális társadalmi viszonyok között e hagyományok az új generációnak való átadásához voluntarista intézményes segítségre van szükség), mind pedig az iskolában elsajátítandó anyagi tudás legkellemesebb és leghatékonyabb elsajátításához. Ennek eléréséhez elengedhetetlen az iskolai tananyag alapos átgondolása, a segédanyagok gondos kiválasztása, a romani nyelv iskolai szerepének meghatározása (különösen az olyan népcsoportoknál, akik valóban azt is használják), a gyermekek oktatásához szükséges anyagi keretek biztosítása stb. Elképzelhetetlen egy “gazdaságos” tananyag kialakítása, sőt, azzal ellentétben a tananyag legmegfelelőbb optimalizációja és asszimilációja lenne kívánatos.

3.§ – A beiskolázáshoz megfelelő életkörülmények

Erőfeszítéseket kell tenni olyan békés “menedékek” kialakítására, ahol a tanuláshoz szükséges nyugalom biztosított főleg a nyomorban élő roma gyermekek számára. Didaktikai és pszichológiai segítségül ezekben a házakban egy tanárokból és szülőkből álló felügyelő testületre van szükség. Ne feledjük, hogy az iskolakötelezettség általánosan elfogadott az EU teljes területén, aminek minden tagállamnak szisztematikusan meg kell felelnie, tekintet nélkül az iskolaköteles gyermekek szüleinek legális státusára. Ezekben az országokban ennek az általánosan elfogadott kötelezettségnek szükségszerű következményeként a beiskolázást támogató segélyeknek is általánossá kell válniuk, és ösztöndíjakat kell biztosítani a hátrányos helyzetű gyermekeknek is. A vándoréletmódot folytató roma vagy más nemzetiségű csoportok felé különös figyelmet kell fordítani a gyermekek beiskolázásának

megkönnyítésének, illetve az iskolai eredmények javításának érdekében. Azaz, kritikus szemmel kell átnézni a tananyagot, fejleszteni kell a mozgó iskolai egységeket, a távoktatást és az erre vonatkozó támogatási rendszert a jelenlévő, illetve a távoktatást végző, roma vagy nem roma származású oktatószemélyzet képzését és munkakörülményeit, illetve minden olyan eszközt, ami javíthatja a gyermekek felé irányuló munka minőségét.

4.§ – Az oktató személyzet felkészítése

A dolgok jelenlegi állása szerint a roma nemzet modernizációjának és fejlődésének egyik legnagyobb hátráltató tényezője az oktatószemélyzet hiánya. Ez a hiány semmi esetre sem a roma nemzet akaratából, hanem az évszázadok óta tartó diszkriminációs helyzetből adódik. Kampányt kell szervezni a jelenlévő illetve távoktatást végző pedagógiai munkára kedvet érő fiatalok fellelérére, hogy segítséget tudjunk nyújtani nekik iskoláik elvégzésére anyagilag (ösztöndíjak) illetve morálisan (informális beszélgetések), és hogy megfelelő felsőfokú képzettséget szerezhessenek, melynek alapján később részt vehetnek az oktatásban, a tananyag megtervezésében, a helyi tanácsadásban, a tanfelügyeletben stb. Erre a célra az Unak, a tagállamoknak, az érintett régióknak és településeknek meg kell szavazniuk egy bizonyos költségvetési keretet.

5.§ – Kutatás

Az EU felismerte a roma-területen való tudományos kutatások szembetűnő lemaradását. Így van ez Európa bármely országában bármely tudományterületen: történelem, szociológia, etnológia, politológia, a rasszizmussal foglalkozó tudományágak, irodalomtudomány, nyelvészet stb. Ez a lemaradás egyrészt annak következménye, hogy a romák hosszú ideig értetlenül álltak e tudományágak előtt, hiszen a történelem folyamán a mindenkori népesség leghátrányosabb helyzetű rétegei közé süllyedtek, másrészt annak, hogy a tudósok sokáig megvetették a romákhoz kapcsolódó témákat. Ugyanakkor részben ez a lemaradás az oka a romák más népek által való félreismerésének és a romák magukról való ismereteinek hiányosságának, ami magában is súlyos helyzetet eredményezett. Ilyetén körülmények között szükséges Európa különböző, megfelelő profilú tudományos kutatóintézeteiben kutatói állások létrehozása, tanulmányi és kutatói ösztöndíjak odaítélése roma nemzetiségű, de más nemzetiségű kutatóknak is, akik e témában elkötelezik magukat, s lehetővé kell tenni számukra kutatási eredményeik nyilvánosságát a századok során felgyülemlett lemaradást bepótolandó. A kezdeti időszakban ezen a téren igen határozott lépéseket kell tenni, hogy a tudás hiánya ne befolyásolja a társadalmat. A témában dolgozó kutatókat a "Roma Akadémia" foglalná magában.

6.§ – Finanszírozás

Világosan látható, hogy a fent bemutatott programhoz megfelelő finanszírozási rendszer szükségeltetik, aminek hiánya mindazonáltal nem állhat megvalósításának útjába, hiszen a romák (a sinto és kalo népességgel együtt) az EU össznépességének 1%-át képezik, s munkájuk és adóik által a tagállamok specifikus szabályai szerint részt vállalnak az Unió terheiből.

6. fejezet – Mobilitás

1.§ – A helyváltoztatásra való jog

a) Még ha a vándorélet nem is tartozik a roma nemzet elsődleges meghatározói közé, egy részük (bár kisebbségi, de létező), más közösségekhez hasonlóan, részben vagy egészen vándoréletet él. A helyváltoztatás joga elévülhetetlen az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 13. cikkelye értelmében. De egy jog gyakorlásának nem elégséges feltétele,

ha az egy írásos dokumentumban le van fektetve, hanem szükséges a gyakorlás feltételeinek valós jelenléte is.

b) Meg kell fogalmazni egy a helyváltoztatásra vonatkozó helyi- és európai jogi feltételeket tisztázó iratot, amelyet közzé kell tenni mind a vándorélelmódot folytató nemzetiségek, mind a többséget képviselő nemzetiségek körében, hogy mindkettő jobban megértsék e kérdéskör minden aspektusát.

c) Figyelmet kell fordítani arra, hogy a vándorélelmódot folytató népcsoportok okmányai ne legyenek megkülönböztető jellegűek a letelepedett népcsoportok okmányaitól.

2.§ – A letelepedés joga

a) Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 13. cikkelye egymással szoros kapcsolatban tárgyalja a vándorlás és a letelepedés jogát, amely utóbbi az EU államaiban még gyakorta nagyon is korlátozott. Ezért sürgős kidolgozásra vár a letelepedésre alkalmas, az EU-hoz méltó területek fejlesztésének tervezete minden olyan helyre vonatkozóan, ahol az eddigi tapasztalatok szerint szükség lenne azokra, természetesen a vándorélelmódot folytató népcsoportokkal, a helyi népességgel ill. a témában járatos jogászokkal történő egyeztetés alapján. Az érintett népcsoportok lehetőségeikhez mérten képviselhetik magukat az ide vonatkozó tárgyalásokon a valós demokrácia szabályaitól való eltérések elkerülése érdekében.

b) Egy a megállapodásra vonatkozó helyi és európai jogi feltételeket tisztázó iratot közzé kell tenni mind a vándorélelmódot folytató népcsoportok, mind a helyi népesség körében, hogy mindkettő jobban megértsék e kérdéskör minden aspektusát.

c) A letelepedésre alkalmas területek létrehozása nem jelenti az azt használó népcsoportok kívülállását a helyi közéleten, a község szolgáltatásain és az emberi kapcsolattartáson. Ezek a területek minden esetben a különféle népcsoportok testvéri integrációjának szellemében kerülnek kialakításra.

d) Azoknak a hatóságoknak, amelyek vagy politikai meggondolásból, vagy a népesség bizonyos része felé irányuló ellenérzéseikből kifolyólag kibújnak kötelezettségeik alól, felelniük kell tetteikért és/vagy mulasztásaikért egy még későbbi meghatározásra váró intézmény előtt.

3.§ – Mozdó szálláshely lakhelyként való elismertetésének joga

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 13. cikkelye értelmében egy lakókocsi, sátor vagy bármilyen más mozdó szálláshely állandó lakhelynek tekintendő, amennyiben valóban az egyén vagy család állandó lakhelyül szolgál (évi három hónapnál hosszabb időre). Ennek értelmében az ilyen állandó lakhely ugyanolyan jogokkal rendelkezik, mint bármely más állandó lakhely, azaz sérthetetlen, támogatásokra, lakásvásárlási hitelre jogosult stb.

4.§ – Magánterületen való megállapodás joga

Amennyiben a mozdó szálláshely az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 13. cikkelye értelmében állandó lakhelynek minősül, jelenléte engedélyezett bármilyen tulajdont képező ill. bérelt magánterületen, ugyanúgy, mint bármely lakóházé; tervrajz, letelepedési engedély (építési engedély gyanánt), közművesítési engedély stb. alapján, az állam törvényeinek megfelelően.

5.§ – A vándorélelmód abbahagyására való jog

a) Szintén az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 13. cikkelye értelmében bármely, egy terület, ház vagy lakás megvétele vagy kibérlése által letelepedni vágyó, addig vándorélelmódot folytató egyénnek ill. családnak joga van letelepedni, s ebben semminemű közvetlen illetve közvetett, hivatalos vagy félhivatalos intézkedés nem

akadályozhatja őket, bármiféle nyomást gyakoroljanak az ezt a szabadságjogot biztosítani hivatott hatóságokra.

- b) Ez az intézkedés érvényes ingatlanvagyon öröklése esetén is.
- c) Ezt a jogot minden területtel nem rendelkező nemzet adott helyen letelepedni vágyó tagja élvezi, természetesen, ha rendelkezik az ehhez szükséges anyagi és jogi háttérrel, hasonlóképpen más nemzetek tagjaihoz.
- d) Azoknak a hatóságoknak, amelyek vagy politikai megfontolásból, vagy a népesség bizonyos része felé irányuló ellenérzéseikből kifolyólag kibújnak kötelezettségeik alól, felelniük kell tetteikért és/vagy mulasztásaikért egy még későbbi meghatározásra váró intézmény előtt.

7. fejezet – Menedékjogot kérelmezők és menekültek

1. § – Mobilitás és menedékjog-kérelem

Az EU elismeri, hogy a roma nemzetiségű menekültek és menedékjog-kérelmezők problémája a stabilizációs folyamat ellenére továbbra is központi probléma a roma nemzet, ill. bizonyos mértékben a tagállamok számára. Megállapítja továbbá, hogy a menekültek és/vagy a menedékjogért folyamodó személyek nem hagyományos vándorlétmódjuknak megfelelő keretek között változtatnak lakhelyet, hanem mert az EU demokratikus, az egyén biztonságát szigorúan és stabilan garantáló országai felé irányuló száműzetésbe kényszerítik őket, leggyakoribb esetekben, a közép- és kelet-európai ill. a balkán országok.

2. § – A száműzetés okai és politikai tényezői

- a) Az EU megállapítja, hogy az esetek többségében a fent említett személyek akaratauk ellenére hagyják el országaikat, amely több generáción keresztül volt őseik hazája, maguk után hagyva anyagi javukat a háború, különféle erőszakos cselekmények, fizikai bántalmazás, hivatali vagy gazdasági zaklatás nyomása alatt, s mindez a helyi, gyakorta a romák “képviselét” is magukra vállaló hatóságok elnéző passzivitása mellett történik. Azaz, a romák ellen irányuló közvetlen üldöztetés a politikai és etnikai zaklatás fogalomkörébe tartozik, s így kétszeresen is megfelel a Genfi Egyezményben foglaltaknak.
- b) Amennyiben az érintett személyek országaikban éhezésre, utcára, koldulásra és/vagy bűnözésre kényszerülnek a rasszista tényezők bonyolult hálózata, a hatóságok ez utóbbiakkal szemben tanúsított elnéző magatartása, a roma népesség állítólagos képviselői, ill. a diszkriminációt lebecsülő vagy egyenesen tagadó szóvivők miatt, akik az ország politikai struktúrájának résztvevői, a száműzetés politikai tényezői nyilvánvalóak. Ennek értelmében e közvetett zaklatás áldozatául eső menekültek és menedékjog-kérelmezők ügye egyrészt a Genfi Egyezmény etnikai diszkriminációnak kitett áldozatokra, másrészt egy diszkriminatív állami politika áldozataira vonatkozó fejezetei alá tartozik, még ha ez utóbbi esetben az állam nem is tesz mást, mint passzivitásával fedezi, ill. nyíltan tagadja a közvetett zaklatás tényét.

3. § – Próbaidős munka

Amennyiben a száműzetés a menekültek és a menedékjogért folyamodók – akik e kényszerutazást gyakran drámai módon élik meg – utolsó esélye a túlélésre, az EU egy közös európai külpolitika értelmében, melyet később tárgyalunk, kitarat a menekültek származási országaiban letöltendő próbaidős munka szükségessége mellett.

4. § – Elbírálás

- a) A roma vagy más területtel nem rendelkező népcsoportok menedékjog-kérelmezőinek anyagának vizsgálata során elengedhetetlen a menekültstátus megállapításáért felelős

hatóságok elbíráló képességeinek javítása, hiszen ezek a kérelmezők sokkal sebezhetőbb pozícióban vannak, mint egy állam többséget képező népességéhez, vagy mint a külföldön nemzetállammal rendelkező kisebbséghez tartozó kérelmezők, akik védelmének érdekében az EU tárgyalásokat kezdeményezhet és/vagy bilaterális tárgyalások folyamán nyomást gyakorolhat az eredeti lakhelyet biztosító államra. A saját nemzetállammal vagy területtel nem rendelkező kisebbségekhez tartozó kérelmezők sebezhetőségét figyelembe kell venni, s támogatni számukra a menekültstátus megállapítását.

- b) Ezen elbírálást az államok “demokratikussága és biztonságossága” mértékének függvényében kell elvégezni, hiszen vannak államok, melyek a formális demokráciának (általános szavazati jog stb.) megfelelően demokratikusak és biztonságosak többségi népességük számára, anélkül, hogy kisebbségeik számára is azok lennének (jó példa erre a náci Németország). A kisebbségek tagjainak menedékjog-kérelmének elbírálásánál tehát a szóban forgó befogadóállamokat megkérdőjelezhetetlen biztonsággal kell területtel rendelkező ill. nem rendelkező kisebbségeik számára demokratikus és biztonságos államoknak minősíteni.

5.§ – A menekültek és menedékjogot kérelmezők szakmai hozadékának hasznosítása

Az EU-ban a roma nemzetiségű kérelmezők többsége származási országában nem elhanyagolandó szakmai, nyelvi és kulturális kompetenciát szerzett, melynek elismerése, fejlesztése és a befogadóállam ill. az ott élő roma közösségek javára való felhasználása igen fontos.

6.§ – A választás szabadsága

A fentiekkel párhuzamban, a befogadóállamban is próbaidős munkát kell végezni annak érdekében, hogy a roma menekültek a kijelölt határidőn belül szabadon eldönthessék, visszatérnek-e eredeti lakhelyükre, ill. beilleszkednek-e a befogadóország struktúrájába; mindez csak az EU tagállamai és a menekültek származási országai, ill. az országokon belül a romák ügyével foglalkozó minisztériumok (Oktatásügyi, Egészségügyi, Munkaügyi, Bel- és Külügyminisztérium) közti szoros együttműködés eredményeképpen valósulhat meg. Minden esetben a visszatérés csak a bizalom és szabadság jegyében történhet meg, az érintettek kifejezett kérésére.

7.§ – Egyedi esetek (a volt Jugoszlávia területe)

- a) A Koszovó környékéről származó romák hazájukba való visszatérése racionális mérlegelések alapján jelenleg elképzelhetetlennek tűnik a külföldi békefenntartó erők jelenléte ellenére ott uralkodó erőszakos, biztonságérzetet nem adó, cigánygyűlöletet árasztó közhangulat okán.
- b) A hatalom képviselőinek látszólagos megváltozása, néhány helyzetjelentés és formális dekrétum ellenére láthatóan fennmaradt Szerbiában a féktelen és kemény rasszista közhangulat, ami az országot Európa nemzeti kisebbségeit (különös tekintettel a romákra) jelenleg nagy arányban veszélyeztető országai közé engedi besorolni. Mindaddig, amíg Szerbiában radikálisan nem változik meg ez a helyzet, az onnan érkező roma menekültek támogatása jogos kérelemként jelenik meg az EU-ban.

8.§ – A romák számára nyújtott biztonság felmérése a bizonyos országokban

A menedékjogot kérelmező romák helyzetének származási országaikban való normalizációjára vonatkozó felméréseknek megbízható adatokra, az országokban az emberi jogok *monitoring*ján dolgozó független roma ill. nem roma szervezetek körültekintő jelentéseire, a helyi bűnüldözési szervek statisztikáinak (melyek jól körülhatárolt szempontok szerint elkészítendőek, hogy évről évre választ tudjanak adni a becsült mutatókat illetően) alapján készült jelentésekre, a nemzetközi ill. nemzetek felett álló intézmények és szervezetek

a helyszínen tartózkodó szakértőinek jelentéseire, a vizsgált népesség mentalitását alaposan ismerő független szakértőcsoportok jelentéseire és, végül, a koszovói terület esetében, a helyszínen tartózkodó katonai és igazgatási szervek jelentéseire kell támaszkodniuk, azok folyamatos összegyűjtésével, egybevetésével és frissítésével az adatok megbízhatóságának érdekében. A diplomáciai kirendeltségek közleményei és a külszolgálatban dolgozó diplomaták benyomásai e felmérésekhez nem elégségesek. A romaszervezetek eseti jelentései sem rendelkeznek kellő megbízhatósággal, hiszen ezek a szervezetek olykor átláthatatlan manipulációk eszközeként szolgálnak. Fontosnak tartjuk fiatal roma szakértők ezen a területen való független szakképzését, ill. erre a célra szolgáló ösztöndíjak költségvetési támogatását.

9.§ – A rasszista bűncselekmények deterritorializációja (ld. leuveni dokumentum, 1998, 3. fejezet, 15. cikkely)

- a) A terrorizmus és a kábítószer-kereskedelem deterritorializációjának eseteihez hasonlóan az EU bűnüldözési szervei kidolgozzák a rasszista bűncselekmények deterritorializációját lehetővé tevő eszközöket. Ezek az intézkedések lehetővé tennék a menekültek származási országainak bűnüldözési szerveinek bevonását a rasszista bűncselekmények visszaszorításába, ily módon kiküszöbölve a hasonló bűncselekményekkel szemben tanúsított elnéző magatartásukat, és egy államközi nyomozás lehetővé tételével megkönnyítenék a jogtalan kérelmezők kiszűrését és elutasítását, ill. a jogos kérelmezők menekültstátus-kérelmének célhoz érését.
- b) Rasszista bűncselekményként kezelendő minden olyan diszkrimináció, amely az üldözött kisebbségek tagjait a tartózkodási ország társadalmi és gazdasági struktúrájából teljességgel kizárja (hitelek megtagadása, munkaalkalmak megtagadása, a közoktatásból és a társadalmi élet más színtereiből való kirekesztés stb.), s ennek következményeképpen nyomorba, éhezésre, koldulásra és/vagy bűnözésre és végül száműzetésbe kényszeríti őket.

10.§ – A veszélyeztetett helyzetű roma nők, gyermekek és rokkantak támogatása

Számos roma nemzetiségű nő, gyermek és rokkant került erőszakkal vagy elcsalás útján az EU területére, akik nem tudnak az őket koldusként ill. más büntetendő tevékenységben dolgoztató kizsákmányolóiktól függetlenné válni. Sürgetővé vált a támogatásukat, felszabadításukat és a társadalomba való számukra kívánatos (nevelés és oktatás útján történő) beilleszkedésüket magukra vállaló különféle struktúrák megszervezése.

11.§ – A menekültek beilleszkedése

- a) Fontos, hogy a származási országok specifikus problémáinak figyelembevétele eredményeképpen menekültstátushoz jutott roma nemzetiségű személyek és családok meglehetősen hamar részesüljenek a státusukból adódó segélyekben, azaz megfelelő lakóhelyhez jussanak. Ez a lépés maga után vonja a lakókocsi-táborok felszámolását, lévén azok nem megfelelőek az azokban lakók igényeinek, hiszen akarattal ellenére, kényszerből költöztek azokba, s amelyek gyakori, néha erőszakos támadásoknak voltak kitéve (olyan népekről beszélünk, amelyek az EU területére érkezésüket megelőzően hagyományosan házakban laktak, letelepedett életformát folytattak).
- b) Kimutatott tény, hogy az emberi méltóság tiszteletbentartásának hiánya nem tud gátat vetni a népesség ellenkezésének, ill. hogy a rasszista bűncselekmények deterritorializációja (ahogy azt fentebb leírtuk) kellő alappal rendelkezik az ezzel szemben való hatásos fellépésre, ezért elengedhetetlen a menedéjog-kérelmezők számára már megérkezésükkor a megfelelő életkörülmények biztosítása.
- c) A letelepedő menekültek számára nyelvórákat kell biztosítani (az országban többségben beszélt ill. esetlegesen regionális nyelvből). Ezen kívül mind a saját, mind a befogadó

ország érdekeit szem előtt tartva, pszichológiai segítséget kell nyújtani a menekültek kompetenciáinak megállapításához és optimális kihasználásához. Minden erőfeszítéssel, ugyanakkor bármiféle nyomás gyakorlása nélkül arra kell törekedni, hogy az érintettek nyugodt körülmények között átgondolhassák, visszatérnek-e országukba (folyamatos kapcsolattartás az érintett országgal, információ-gyűjtés a próbaidős munka – ld. a fejezet 3.§-át – feltételeinek alakulásáról).

12.§ – Terv az EU elnéptelenedett településeinek újjáélesztésére

Hasznos lenne párbeszédet kezdeményezni az elnéptelenedés veszélyével küzdő mezőgazdasági övezetek regionális és helyi hatóságaival annak ügyében, hogy az egyedül vagy családotul érkezett menekültek letelepedhessenek az említett falvakban vagy tanyákon, amelyek sokkal inkább megfelelnek az általuk megszokott környezetnek, mint az őket túl nagy számban befogadó városok illetve külvárosi területek.

Ez a megoldás csökkentené a számukra szokatlan városi stresszt, megkönnyítené integrációjukat, és több szempontból fellendítené a mezőgazdaságot, ami az EU több tagországában épp folyamatban van. Ezen kívül bizonyos családokat be lehetne vonni az idősek és nyugdíjasok gondozásába, a kulturális élet felélesztésébe.

8. fejezet – Az EU külpolitikája

1.§ – A romák helyzetének vizsgálata az Unión kívül álló országokban

Az Unión kívül álló országok roma lakosságának problémáinak hathatós és tartós megoldása csak az említett országokban uralkodó helyzet alapos ismeretével és elemzésével, a tényleges diszkrimináció megállapításával elképzelhető. Ki kell lépni a fölényes semmitmondás keretei közül, és valós politikai nyomást kell gyakorolni a bábokként mozgatott, úgymond öngazgatást gyakorló szervezeteken keresztül a legsebezhetőbb kisebbségek, főként a romák üldözését továbbra is fenntartó képmutató rezsimekre. Ennek eléréséhez fontos lenne tanulmányi ösztöndíjak létrehozása fiatal romák számára, akik az országban élő romákkal szemben tanúsított magatartás demokratikusságát lennének hivatottak felmérni. Mindez lehetővé tenné azoknak a mélyen gyökerező mechanizmusoknak (történelmi, helyi, gazdasági, politikai, pszichológiai, nemzetségbeli stb.) a feltárását, amelyek a cigánygyűlöletnek alapul szolgálnak, s következésképpen az azok ellen való küzdelmet.

2.§ – A csatlakozás feltételei

A csatlakozásra váró országok felvételének egyik feltételül a kisebbségeikkel (különös tekintettel a romákra) szemben tanúsított “illő viselkedést” kéne szabni. Erre a szempontra megfelelő hangsúlyt kell fektetni annak érdekében, hogy mind az EU, mind a belépésre váró országok, az első 1.§-ban leírt tisztánlátás és átláthatóság jegyében kellő súllyal kezeljék ezt a kérdést. Az EU-nak a romakérdés egyre behatóbb megértése és az államaiban élő romák helyzetének fokozatos javítása mellett diplomáciai nyomást kell gyakorolnia annak érdekében, hogy ezen a téren a demokratizáció ne csak üres szó legyen, hanem valósan működjék.

3.§ – Együttműködés

Az EU anyagi támogatásban részesíti a helyi közösségeket is, szigorúan ügyelve arra, hogy a romák is részesüljenek abból. Minden olyan esetben, ahol azt az elemzések szükségesnek mutatják, a roma közösségeknek külön támogatások odaítélésére van mód. Minden esetben többrétű vizsgálat ellenőrzi, hogy a roma vagy nem roma kedvezményezettek nem kizárólag saját hasznukra sajátítják-e ki, illetve nem a helyi népeesség bizonyos szegmensére káros módon használják-e fel – ami sajnos gyakran előfordul – az odaítélt támogatást. Ezen a téren

is szakértők kiképzésére van szükség, akik az érintett népeiséget illetve országot illetően alapos, specifikus etno-pszichológiai kompetenciával rendelkeznek. Az ilyen és hasonló elemzések és szakképzések finanszírozása jelentős módon növelhetné az odaítélt támogatások valós hatékonyságát. Megfelelő szakképzettség megszerzése után az EU-ban már tagként jelenlévő romák kapcsolattartói és szakértői funkciót tölthetnének be ezen a területen.

4.§ – Oktatás és cserekapcsolatok

A roma közösségeknek illetően módon odaítélt támogatások elsődleges célpontja az oktatás ügye.

- a) A támogatás egyik közvetlen formája a rossz körülmények között élő iskolaköteles fiatalok számára odaítélt tanulmányi ösztöndíjak rendszere (itt rendszeres helyi ellenőrzésre van szükség).
- b) Az Uniót kívül eső országok különösen tehetséges diákjainak támogatása tanulmányaik az EU országainak közép- és felsőfokú oktatásában való folytatásában. (mivel az oktatás nagyon fiatal korban kezdődik, bizonyos morális értékek némely országokban csak formálisan kerülnek be a népesség alapműveltségébe).
- c) A képzett fiatalok részvételével oktatóközpontok létrehozása, amelyek helyi szinten felválthatják a fent leírt formákat.
- d) A helyi oktatást kiegészítő távoktatási rendszer létrehozása személyre szabott didaktikai segédlettel, amit a modern technológia már kis költségvetéssel is biztosítani képes, azaz ehhez a tervhez pusztán a távoktatást végző személyzet honorálását kell a költségvetésnek fedeznie.
- e) Az oktatás alapvetően romani nyelven való megszervezése annak érdekében, hogy ezek a gyermekek később saját gyermekeikre hagyományozhassák a romani nyelvet (a mai életkörülmények között az iskolában elsajátított nyelvet adják tovább a felnövő gyermekek).
- f) Romani nyelvű szórakoztató és oktató jellegű foglalkozások folyamatos biztosítása a nyelvhasználat szintentartásának érdekében, az elszigetelten élő családok számára is, hogy túlléphessenek a pusztán házi nyelvhasználaton.
- g) Különböző nyelveken, köztük romani nyelven, a demokráciára és az emberi jogok tiszteletére nevelő rádióműsorok sugárzása.
- h) Egy-két éves, fizetéssel járó szakmai gyakorlatok megszervezése fiatal, kelet- és közép-európai, illetve balkáni roma fiatalok számára az EU-ban, hasonlóképpen ahhoz, ahogy ez a rendszer Németországban létezik kelet-európai fiatalok számára. A gyakorlat folyamán a fiatalok magas szintű szakmai tudásra tehetnek szert, amelyet hazájukban kamatoztathatnak, illetve újfajta társadalomszemléletre (a gyakorlatok részeként a társadalmi mechanizmusokat megvilágító beszélgetések alapján stb.). A gyakorlat alatt ezek a diákok hozzájárulhatnak az ez idő alatt őket elszállásoló, hagyományaikat nem őrző roma, sinto és kalo közösségek nyelvi és kulturális ismereteinek bővítéséhez és frissítéséhez.

4.§ – Biztonsági megállapodás

A következő feltételeknek a balkáni biztonsági megállapodás intézkedéseinek lényegi fejezetét kell képezniük, amely szerint az EU, az ebben partnerséget vállaló kormányokkal, az Európa Tanáccsal, az EBESZ-szel és a megállapodásban érintett egyéb szervezetekkel szoros együttműködésben közreműködik azok megvalósításában: a cigánygyűlölet mechanizmusainak szigorú vizsgálata, fejlesztési tervekben való együttműködés, e tervek minden fázisának szoros ellenőrzése, az ötlet megszületésétől a finanszírozáson, oktatáson, diákcsereken, ösztöndíjakon stb. keresztül egészen a teljes megvalósításig.

9. fejezet – Intellektuális élet

1.§ – Ismeretszerzés és dokumentáció

Mint már fentebb említettük, az európai népek harmóniájának érdekében elengedhetetlen a romák behatóbb ismerete. Annak eléréséhez, hogy a romákat jobban megismerjük, illetve hogy e nép az európai állampolgárok általános műveltségében megfelelő módon ismertessék el, kutatásokra, tanulmányi ösztöndíjakra, roma nyelvű kiadványok, fordítások támogatására, az ismeretek közzétételére, a tömegeket érintő médiumok fejlesztésére van szükség.

2.§ – A romani nyelv

Létezik egy közös, ún. “modern romani”, illetve “gyűjtőnyelv”: alapjai a középkori Indiába nyúlnak vissza, később perzsa, bizánci, kaukázusi elemekkel bővült. Variánsai gyakorlatilag Európa teljes területén fellelhetőek, alapelveit az 1971-es londoni Roma Kongresszuson fektették írásba (a különféle dialektusok egyenlő értéke, a közös, modern romani nyelvre törekvés szükségessége, közös abc stb.), szabályait (az abc és az abc dialektális alkalmazásai) az 1990-es varsói 4. Roma Kongresszus hagyta jóvá, normalizációja pedig megfelelő mértékben folyik. A varsói Kongresszus továbbá úgy határozta meg a romani nyelvet, mint “a roma nép nemzeti nyelvét”. Az EU elismeri a romani nyelvet, mint a modern európai kultúra egyik hordozóját, támogatja a mindennapi élet színterein való, Európa más nyelveivel egyenértékű használatát (oktatás, sajtó, rádió, televízió, könyvkiadás, irodalmi és művészeti tevékenység stb.), elismeri a használatát jellemző nyelvjárási különbségeket (a dialektusok tiszteletbentartása, kivéve az olyan eseteket, ahol a dialektális használat akadályozza a modern kommunikációban a kölcsönös megértést), hozzájárul fejlesztéséhez annak érdekében, hogy a 8. fejezetben bemutatott elvek egyenlősége érvényesülhessen.

3.§ – A rasszizmussal foglalkozó tudományágak

A különböző és komplex, egyre kiszámíthatatlanabb formákban létező rasszizmus és cigánygyűlölet (korrupció, hatalmi harcok stb.) azonosítása, az azt illető adatok összegyűjtése, elemzése és végiggondolása elengedhetetlen az ilyen jellegű jelenségek egyéni és globális megértéshez. A rasszizmus más formáival való egybevetés hasznos lehet a rasszizmus és a cigánygyűlölet megnyilvánulásainak a lehetőségekhez mért leghatékonyabb legyőzésére és megelőzésére. Ezek az intézkedések vonatkoznak, természetesen, más, hasonló helyzetben lévő közösségekre is.

4.§ – Finanszírozás

Az EU alapos ellenőrzésnek veti alá, hogy a különböző kezdeményezések finanszírozása nem került-e egy személy, illetve csoport hatáskörébe, s ügyel e koncepció, finanszírozási rendszer, azok megvalósítása és ellenőrzése publikusságára, átláthatóságára, illetve hogy azt arra hivatott különböző csoportok felügyeljék. A pluralizmus minden esetben működési alapelvnek tekintendő, a segélyek és beruházások szétosztásának szigorú ellenőrzése pedig lehetővé teszi az azzal foglalkozó hivatalok megbízhatóságának hathatós megítélését. A közreműködők felmerülő problémáinak nem pusztán formális, hanem hatékony megértésének és megoldásának érdekében folyamatosan figyelemmel kell kísérni munkájukat. A tanulmányi ösztöndíjaknak köszönhetően kialakuló új roma generáció munkája lehetővé tenné az európai közszíntéren fiatal, szakmailag kompetens, a közügyek mellett elkötelezett (mind a romák, mind a társadalom egészének ügyei), feddhetetlen résztvevők jelenlétét.

5.§ – Az elbírálás egyenlősége

Minden területen az azonos munkát és az azonos kompetenciákat egyenlő mértékben kell díjazni; a közmunkákban nem megalapozott etnikai megkülönböztetésre alapozva önkéntes munkaerőként alkalmazni a roma lakosságot, míg a nem roma lakosság megfelelő bérezésben

részesül ugyanazon munkáért. S ugyanúgy, amennyiben a nem roma lakosság önkéntes illetve részben önkéntes alapon dolgozik, elvárható, hogy a hasonló körülmények között élő romák is önkéntes illetve részben önkéntes alapon vegyék ki a részüket az adott munkából.

10. fejezet – Munka-, lakás-, higiénés-, és egészségügyi körülmények

1. § – Munkakörülmények

A nevelés és oktatás kérdésének megfelelő hangsúllyal való kezelése fokozatosan és lényeges mértékben csökkentheti a roma népességet drámaian érintő kisértékű munkálatotottságot. A felkészítés magasabb színvonalra felélesztene az egyéni és kollektív kezdeményezéseket, illetve azok kivitelezésének vágyát. Segítséget kell nyújtani az olyan hagyományos szakmák rehabilitációjához, melyekben a romák magas színvonalú szakmai tudásra tettek szert, és melyek eltűnéssel fenyegetnek. Ilyenek pl. bizonyos fémmunkák (amelyek manapság újra igen hasznosak), kültéri munkák (erdők és folyók karbantartása stb.), művészi és szórakoztatóipari tevékenységek stb. Magától értetődik, hogy más szakmai területeken való tevékenységek is, igény szerint, támogathatóak; semmiképpen sem lehet szándék egy nép szakmai gettókba való beszorítása.

2. § – Lakás, higiénia, egészség

A már bemutatott alapvető életkörülmények megteremtése ipso facto lehetővé tenné a romák számára nekik megfelelő lakások kialakítását, beleértve a lakókocsikat és sátrakat is, ha bizonyos generációk illetve családok úgy tartják jónak. Az érintett népesség minden esetben teljes joggal tarthat igényt a kielégítő higiénés és egészségügyi szolgáltatások akadálytalan igénybevételére.

3. § – Finanszírozás

Világosan megmutatkozik, hogy az itt bemutatott tervezethez megfelelő anyagi keretekre van szükség, amelyek hiánya nem akadályozhatja annak megvalósítását, hiszen a romák (a sinto és kalo népességgel együtt) az EU népességének mintegy 1%-át teszik ki, és munkájukkal és adóikkal az országok specifikus szabályainak megfelelően részt vesznek az EU terheinek vállalásában.

11. fejezet – A hatalomban való képviselet és részvétel

1. § – Jelenlegi képviselet

- a) A romák történelmileg kétféle képviselettel rendelkeztek: a közösséget érintő döntéshozó szervezetekben, és a helyi a helyi hatóságok felé való szóvivői és/vagy közvetítői funkciókban. Több esetben e két funkciót azonos személyek töltötték be, akik régiókként más és más nevet viseltek (Pátriárka, Gitano de Repeto, ero-Rom, Voïvod, Vajda, Bulibash, herceg vagy király stb.). Ezek a funkciók néhol örökletesek. Betöltésüket nem minden csoportban az érintettek személyes érdekei motiválták, hanem gyakorta anyagi javaik illetve gazdasági erejük (a szolgáltatások és a helyi kereskedelem ellenőrzése).
- b) A történelem folyamán a helyi hatóságok többször beavatkoztak a roma közösségek képviselői funkcióját betöltő roma (sőt, olykor nem roma) személyek kijelölésébe, akiket a közösségek kénytelenek voltak elfogadni.
- c) Néhány éve bizonyos helyeken átmenetileg karizmatikus vezetők jelentek meg.
- d) A mai napig a demokratikusan választott vezetők valós hatalomgyakorlása előtt több objektív akadály áll: politikai felkészültségük hiánya, a romák Európa több államában való letelepedése, a különböző országok roma közösségei közötti érintkezés hiánya, a hatóságok gyakori tagadó magatartása a roma nemzet létezését illetően stb.

2.§ – A Roma Nemzetközi Unió

A fent bemutatott képviseletek mindegyike helyi fennhatóságú és meglehetősen labilis. Egy demokratikus európai perspektívában alakult meg az 1971-es első londoni Kongresszuson az a XXI. század elején a roma nemzetet képviselő testület, amely az ENSZ által elismert NGO (képviselelővel rendelkezik a Közgyűlésben).

3.§ – A képviselet fejlesztése

- a) Anélkül, hogy túlbecsülnénk a szavazáson alapuló demokratikus képviseleti rendszer morális értékét, kívánatos lenne egy hasonló képviseleti rendszer kialakítása a roma népen belül, s ugyanúgy a roma közösségek és az európai társadalom közös értékeit szem előtt tartó demokratikus állampolgári nevelés alapjainak kidolgozása. Ahol ez megoldható, a helyi hatalom gyakorlása együttműködés eredménye (legalább három fő), az érintettek maximális bevonásával. Az érintetteknek értesülniük kell a hatóságok döntéseiről és lépéseiről, és joguk van azokra, a később meghatározandó feltételek szerinti visszavonásukig, reakciókat adni.
- b) Bizonyos esetekben kívánatos lenne egy, a különböző csoportok helyi formáinak megfelelő, hagyományjogon alapuló hatalmi státus fennmaradása, amely együttműködik a demokratikus hatóságokkal és kiegészíti azokat. Ezen képviselet illetve hatalom ésszerű és bölcs gyakorlása fenntartja a demokrácia és a hagyományok közötti harmóniát; e két rendszer kompromisszummal nem rendezhető, kibékíthetetlen ellenmondásának esetén elvben a demokratikus gyakorlat kerül előtérbe.

4.§ – A képviselők megválasztásának kritériumai; választási körzetek

A képviselőknek négy alapkövetelménynek kell megfelelniük: kompetencia (a szó tágabb értelmében), becsületesség (ami magában foglalja a roma közösség és az európai társadalom javát szolgáló tevékenység melletti elkötelezettséget), széleskörű támogatottság (szavazatok alapján), és a roma közösséghez való hovatartozás (bármilyen formában). Az első két követelmény a másik kettő fölött áll. A képviselők kijelölésének nem lehet elégséges feltétele pusztán a támogatottság és az etnikai identitás, ha a jelölt nem rendelkezik kellő kompetenciával és nem kellő mértékben becsületes. E két utóbbi tulajdonság, bár nehezen körülírhatóak, a későbbi meghatározásra váró formális felelősségek vállalásának alapvető kritériumai. A képviselőválasztás választási körzeteinek meghatározása községi illetve, kis régiók esetében, regionális alapon történik (megfelelően a kidolgozásra váró új szisztémának), de esetlegesen nem földrajzi, határoktól független alapon is történhet.

5.§ – Az aktív jelenlét fontossága a képviseletek fölött

A különböző helyi rezsimektől örökölt beidegződések – amelyek a hatalom és/vagy a képviselet gyakorlását despotikus előjogokkal, tiszteletet parancsoló funkciókkal vagy személyes hasznot hozó mechanizmussal azonosítják – megszüntetése érdekében különös figyelmet kell fordítani az oktatásra. A romák széleskörű részvétele a tárgyalásokon, döntéshozataloknál és különféle kezdeményezéseknél joggal tart számot támogatásra az erre már kora ifjúkortól felkészítő oktatási rendszer eszközével. Az aktív jelenlét hatékony, új formái is kidolgozásra várnak. A képviselőknek beszámolási kötelezettségük van, s amennyiben eredményeik nem kielégítőek, jelölésük visszavonható.

6.§ – Szokásjog

A roma szokásjog (*rromani kris*) gyakorlását saját ideológiája értelmében kell tiszteletben tartani, ami a formális igazságszolgáltatással való összebékítésének alapját képezi. Hatáskörét, ellenben, oly módon kell meghatározni, hogy az ne álljon szemben általában az

emberi jogokkal és az alapvető szabadságjogokkal. A döntések csak az egymással szemben álló felek szabad megegyezése alapján kivitelezhetőek, ahol is minden félnek elvitathatatlan joga egy másfajta igazságszolgáltatásra hivatkozni.

7.§ – Férfi/női egyenjogúság

A férfiak és nők egyenjogúsága önmagában nem cél, hisz az nincs semmiféle közvetlen kapcsolatban a döntések igazságosságával. Mindamellet, a hatalmi és képviselői szervezetben (ideértendő a szokásjog is) folyamatosan és szisztematikusan ügyelni kell erre a szempontra nem a konkrét döntések, hanem a meggyőződések folyamatos alakításának és nevelésének útján.

12. fejezet – Szimbólumok, színek stb.

1.§ – Zászló

A Roma Nemzetközi Unió 1971-es londoni Kongresszusa a roma nemzet zászlaját a következőképpen határozta meg: kétszínű háttérben – ahol a felső, kék rész az eget, az emberiség végtelen atyját, s az alsó, zöld rész a földet, az emberiség termékeny anyját szimbolizálja – vörös kocsikerék, amely a kerék teljes indiai szimbolikáját hivatott jelölni. Ez a zászló ünnepekkor és bármilyen más eseménykor felvonható az érintett ország zászlaja és az európai zászló mellé, azonos méretben és ugyanolyan jól láthatóan. Ilyen alkalmakkor nem elhanyagolandó más környékbeli közösségek zászlainak jelenléte sem. A roma zászló stilizált, művészi megjelenítései és újraértelmezései nagyobb üdvözlésre találnak a változtatások nélküli ábrázolásoknál.

2.§ – Szimbolikus színek

A roma hagyományok szimbolikus színeknek ismerik el a meleg színeket (piros, sárga, főleg narancssárga), míg a kék és a zöld, a zászló színei, az éledező roma politikai öntudathoz kapcsolódnak.

3.§ – Himnusz

- a) Az évek folyamán, népszerűségének köszönhetően a *Gelem, gelem* kezdetű ének vált spontán a roma nép nemzeti himnuszává. Dallama egy bánáti népdal, szövegét Jarko Jovanovic írta a Struthofban tett látogatásakor. Himnusszá az 1978-as genfi Kongresszus avatta, szövegének hivatalos változatát négy versszakban pedig az 1990-es varsói Kongresszus tette közzé.
- b) Más nemzetek himnuszaitól általában eltérő módon, a *Gelem, gelem* kezdetű roma himnusz minden hagyományos roma zenei stílusban illetve előadásmódban előadható (keleti flamenco, rumba stílusban, románként stb.), amennyiben az a hozzá méltó tisztelettel történik (a 2. és 3. versszak a *Samudaripen*-t, a romák nácik általi tömegmészárlását idézi fel). Az előadás illetően szabadsága a roma kulturális hagyományok gazdagságáról és a különböző csoportok egymás iránti kölcsönös tiszteletéről tanúskodik. A dallam és a szöveg azonban meghatározott.

KONKLÚZIÓ

Az EU elismeri, hogy a tennivalók köre igen széles, hogy ez megkívánja a tagországok komoly és ésszerű együttműködését, a tagországok összehangolt együttműködését, s hogy az

effektív munkához radikális módon, előítéletek (legyenek azok kedvezőek illetve kedvezőtlenek a romákat illetően) és közhelyek nélkül hozzá kell kezdeni. Az EU elismeri továbbá, hogy a tagadhatatlan nehézségek ellenére a roma nemzet méltó, kulturális értékeit tiszteletben tartó beilleszkedésének ügye az EU-ba a kontinens stabilitásának, a demokrácia hitelességének és jövőjének ügye. Ahhoz, hogy az államok hatékonyan vigyék véghez ezeket az állampolgári státussal rendelkező roma közösségek helyzetét érintő radikális változtatásokat, diplomáciai és költségvetési lépésekre van szükség. Ez utóbbiakra elsősorban a fiatal romák tanulmányi ösztöndíjainak támogatása érdekében, diplomáciai lépésekre pedig annak érdekében van szükség, hogy e közösségek is minden európai állampolgárhoz és közösséghez hasonlóan az őket is joggal megillető méltó pozícióba jussanak. Az EU felhívást intéz a romákhoz, hogy vállaljanak aktív részt a jelen, az említett roma szervezetek és az EU által közösen kidolgozott, dokumentumban feltárt tervek hathatós kivitelezésében.

Melléklet:

Részlet a Roma Nemzetközi Unió a caen-i partraszállás ötvenedik évfordulóján megfogalmazott üzenetéből (Berlin, 1994. június 2.)

[...] Tudvalevő, hogy a roma kultúra értékei éppenséggel a régi és új barbarizmus ellenkezőjét képviselik:

- amíg mások egy ölnyi földért ölik egymást, a Romákat lemészárolják, hiszen nekik nincs sem hazájuk, sem területi követeléseik;
- amíg az egyházak szemben állnak egymással, a mindenféle vallású és felekezetű Romák együtt ünnepelek a szent helyeken;
- amíg kormányok határvonalakat húznak, a Romák a világ összes útját bejárják;
- amíg a profitörök állati mohósága felkorbácsolja a fogyasztás féktelen lázát, és romba dönti az egész bolygó környezetét, a Romák ismerik a természet tiszteletét, és hűségesek a természet és az ember hallgatólagos egyezségéhez;
- amíg az individualizmus magányba és elkeseredésbe sodorja az embereket, a Romák mindent megosztanak egymással és közösségben élnek;
- amíg az egoizmus terméketlenné teszi a családokat, a Romák bővelkednek a gyermekek szeretetében;
- amíg a fiatalok illanó kapcsolatokban úzik a testvériség káprázatát, a Romák az egész földrészt átfogva mutatnak példát a szolidaritásban és összetartásban;
- amíg az ipari mértéket öltött öregedés jól jövedelmező elfekvőkbe zárja a feleslegessé váló öregeket, a Romák megosztják öregeikkel sovány kenyérüket, örömeiket s bánatukat;
- amíg a szegények keserűen gyűjtögetik és védelmezik javaikat, a Romák néhány hónap kemény munka után megrészesülten élvezik a kereset nyújtotta örömeiket;
- amíg a jog küzd a konfliktusok mindenki számára kedvező és az igazságszolgáltatásnak megfelelő megoldásával, a Romáknál évszázadok óta fennáll a közvetítés és a békítés intézménye;
- amíg a fanatizmus háborúban tömegeket söpör el, a Romák hűek maradnak a terrorizmus és az erőszak helyett a zenét és táncot hirdető hitvallásukhoz;
- és végül, amíg a progresszista eszmék végre felfedezik a jogok és kötelezettségek területtől való függetlenségét, ill. a “határok nélküli” fellépések széles hatókörét, a Romák többszázados tapasztalattal rendelkeznek ezen a téren – ahogy azt Günter Grass is megfogalmazta: “olyanok ők, amilyenekké mi is válni törekszünk: igaz európaiak”...

Ha már mások megfedkeztek saját emberségükről s arról, mi is az ember, akkor miért pont a Romák szolgáljanak véres szőnyegül egy olyan világ örületei alatt, amelynek annyi mindent adtak a béke, a tolerancia, a mesterségbeli tudás, a kereskedelem, a művészetek és az életöröm jegyében? [...]